

Юрій Ляшко,
завідуючий історичним музеєм
Кам'янського державного історико-культурного заповідника,
старший науковий співробітник
Черкаської обласної археологічної інспекції

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАЛИШКІВ ЖИТЛОВОЇ ЗАБУДОВИ XVII-XVIII СТ. СОТЕННОГО МІСТЕЧКА ЖАБОТИНА

У статті висвітлено спробу шляхом археологічної розвідки дослідити залишки житлової забудови колишнього сотенного містечка Чигиринського полку – Жаботина, та зрозуміти принципи, за якими проходило заселення даної місцевості, а також проаналізувати знайдений матеріал.

Ключові слова: Жаботин, козаччина, археологія, фортеця, підйомний матеріал.

Колишнє сотенне містечко Жаботин, тепер село Кам'янського району Черкаської області добре відоме сучасним дослідникам доби козаччини. Неодноразово воно згадується в джерелах XVII -XVIII ст., а також нанесено на відому карту французького інженера Гійома Боплана [1, с. 310].

Проте час і господарська діяльність людини майже повністю змінили територію колись відомого поселення. Сьогодні можна лише за допомогою археологічних досліджень прослідкувати забудову і заселення цього населеного пункту в часи його найбільшого розвитку, тобто сер. XVII – пер. пол. XVIII ст. Тому впродовж 2006-2016 років на території села було проведено ґрунтовну археологічну розвідку з метою визначити територію старої осади містечка. У зв'язку з тим, що 90% дослідженої території в даний час зайнято садибами жителів сучасного села і їх земельними ділянками, то дослідження проводилися лише в осінньо-весняний період шляхом збору підйомного матеріалу і створенням карти-схеми території. У результаті роботи, по скупченню матеріалу було визначено найбільш заселені ділянки і території, де матеріал XVII-XVIII ст. не зустрічається (рис.1). Крім того у зв'язку з прокладанням газопроводу було проведено шурфування на місці кладовища XVII-XVIII ст. в центральній частині села.

У результаті робіт було зібрано підйомний матеріал, який можна датувати XVII-XVIII ст. і який характеризує господарчу діяльність населення та особливості житлової забудови містечка. Також були визначені найбільш значимі ділянки, де за скупченням матеріалу, особливо пічних кахлів, можна говорити про розташування хат чи будинків. Крім того було встановлено місця, де за підйомним матеріалом, можливо, розташовувались різні виробничі споруди (кузні, ливарні тощо). Встановлено, що навколо умовної межі фортифікаційних споруд (ескарпів) Жаботинської фортеці (замку), матеріал XVII-XVIII ст. майже відсутній на відстані 100-200 метрів. За цією умовною лінією простежуються окремі скупчення кераміки, кахлів, інших матеріалів, які розміщені на невисоких підвищеннях першої надзапальної тераси річки Жаботинки та безіменного струмка, який впадає в річку з південно-східної сторони. Також було виявлено ряд будівель (можливо землянок), розташованих у найближчих ярах і балках, які мали, мабуть, сезонний характер, так як розташовані в північній стороні схилів.

Серед підйомного матеріалу вражає різноманітність і велика кількість пічних кахлів (358 уламків), що характерно для більш містечкової забудови поселення (рис. 2.1-8). Майже всі види кахлів прикрашені рослинно-геометричним орнаментом, і лише один фрагмент сіроглиняного кахлю несе зображення людини (можливо це традиційний для XVII ст. сюжет – козак на коні; подібні кахлі знайдені в Чигирині, Суботові та Бірках) [2, с. 71].

Різнманітний керамічний матеріал: глечики, миски, кухлі, макітри, сковорідки, покрішки тощо, характерний для Чигиринського регіону саме XVII – поч. XVIII ст. (рис. 2.9-16) [3, с. 98-106].

Господарчі речі: ножі, гаки, цвяхи, підкови, частини кінської упряжі, деталі військового спорядження, зброї тощо (рис.3) характерні практично для всього згаданого періоду і добре атрибутовуються по знахідкам із поля Берестецької битви 1651 р. [4, с. 258-259].

Окрему частину знахідок складають прикраси, гудзики, натільні хрестики, перстні (рис. 4) і, звичайно, монети, які, в принципі, і стали основним матеріалом, який окреслював хронологічні рамки досліджених об'єктів (рис. 5).

Нумізматичний матеріал на об'єктах представлений в основному мідною і білонною розмінною монетою XVII ст.: солідами прибалтійських володінь Швеції 1621-1661 рр., боратинками Литви і Польщі 1659-1666 рр. (об'єкт 2, 3, 4, 5, 8, 9, 12, 13, 14). Цікаво, що серед першої групи 70% становлять фальшиві

монети. Крім того на об'єктах 1, 3, 4 виявлено півторагрошки Речі Посполитої 1623, 1625 рр., драйпелькер м. Риги 1622 р., драйпелькер шведського короля Густава Адольфа, на об'єкті 1 – трояк Сигізмунда III 1622 р., а на об'єкті 13 – орт пруського короля Фрідріха Вільгельма 1685 р. Вперше на території населеного пункту на об'єкті 2 знайдено срібну монету Кримського ханства.

Із грошових знаків Московської держави на пам'ятках було знайдено три срібні копійки Петра I (об'єкт 4), мідну деньгу 1704 р. (об'єкт 3), мідні копійки 1705, 1713 рр. (об'єкти 4, 8), та мідний п'ятак 1727 р. (об'єкт 4). Практично на всіх об'єктах знайдено монети номіналом полушка, деньга з датами 1730-1754 рр., всього 38 екземплярів. Цікаво, що монети доби Петра I (1689-1725) знайдені лише на об'єктах 3, 4, 8. Це підтверджує історичні матеріали про те, що населення Правобережної України, яке звикло до європейських срібних грошей, неохоче приймало мідну монету Російської держави. І лише в середині XVIII ст. вона витіснила з грошового ринку європейську валюту [5, с. 37].

В одному місці, ближче до низини заплави річки, виявлено скупчення металевого шлаку, ливарного браку і обрізків кольорового металу (мідь, бронза, латунь), що свідчить про розташування тут якоїсь майстерні чи виробництва. На жаль, велика кількість матеріалу вже перебуває в перевідкладеному стані, так як практично всі досліджені ділянки знаходяться в інтенсивному господарському використанні.

Що стосується кладовища, (див. карту-схему – об'єкт 10), умовно датованого XVII-XVIII ст., то при дослідженні частини кістяка, який був виявлений при прокладанні газопроводу в 2007 р. та на окремих кістках зі зруйнованих поховань були виявлені сліди пошкоджень, які або стали причиною смерті, або були нанесені небіжчикам при житті. Так було виявлено череп людини з рубаною продовгуватою ранною на лівій лобовій частині черепа зі слідами загоювання і заростання кістки, а також деформовану гомілкову кістку з неправильно зрослим переломом, що є свідченням того, що на кладовищі поховані жителі містечка, які загинули, або приймали участь у військових конфліктах. Можливо, це є жертви тих військових сутичок, які проходили на території містечка Жаботина впродовж XVII-XVIII ст. [6, с. 101].

Аналізуючи отримані матеріали, можна зробити висновок, що основна осада містечка Жаботина розташовувалась по правому березі річки Жаботинки і лівому березі безіменної притоки цієї річки і простягається суцільною лінією з півдня на північ і з південного сходу на північний захід на відстані 100-200 метрів від стін тодішнього замку (фортеці), що характерно для середньовічних міст Центральної і Східної Європи доби Середньовіччя. Незважаючи на певні проблеми в дослідженні даної території, отримані результати проливають світло на характер забудови укріплених оборонних пунктів козацької України в добу пізнього середньовіччя.

Список використаних джерел та літератури

1. Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська обл. – К., 1972.
2. Білошапка В. Про матеріальні знахідки в поселенні доби козаччини в с. Бірки / В. Білошапка, І. Петренко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2001. – Вип. 10.
3. Пискун О. О. Побутова кераміка XVII-XVIII ст. із колекції музею Б. Хмельницького / О. О. Пискун // Матеріали науково-практичної конференції «Чигиринщина: історія і сьогодення». – Черкаси, 2011.
4. Свешніков І. К. Битва під Берестечком / І. К. Свешніков. – Львів, 1993.
5. Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму / М. Ф. Котляр. – К, 1971.
6. Солодар О. Нариси з історії Чигиринщини / О. Солодар. – Черкаси, 2003.

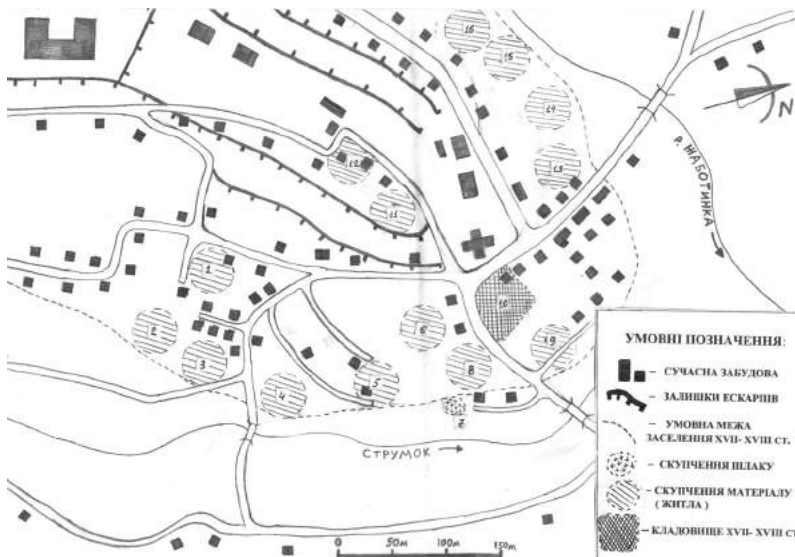

Рис. 1 План-схема розташування пам'яток на території с. Жаботин.

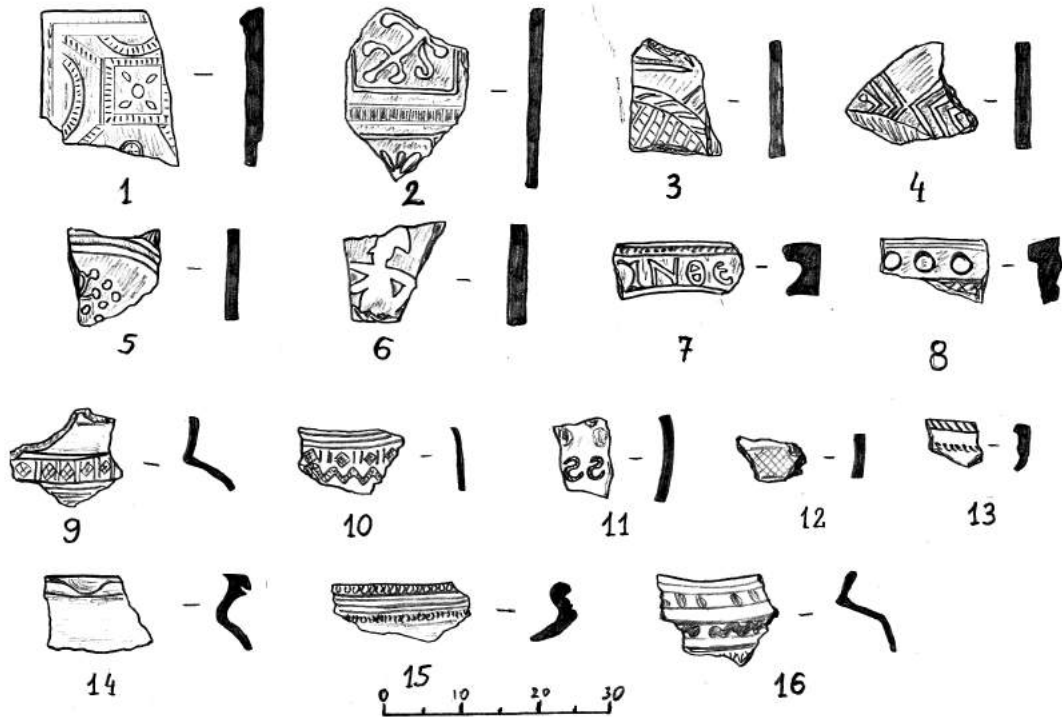

Рис. 2 Керамічний матеріал із пам'яток на території с. Жаботин.

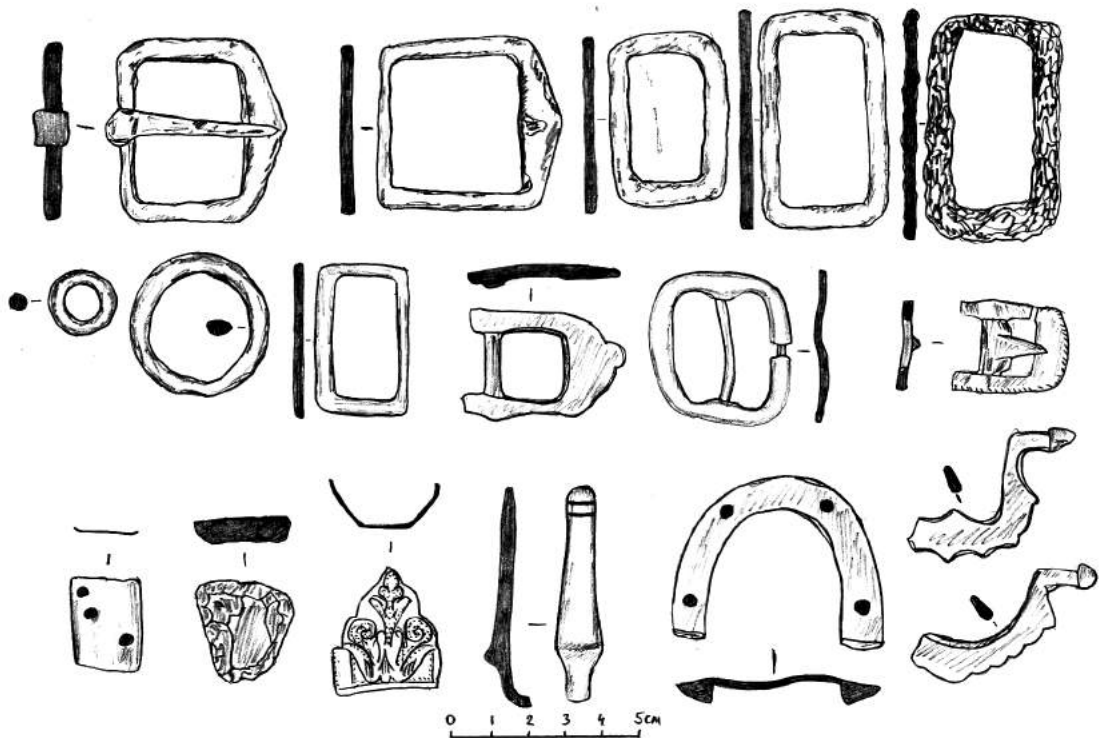

Рис. 3 Вироби із металу знайдені на території с. Жаботин.

Рис. 5 Нумізматичний матеріал знайдений на території с. Жаботин.

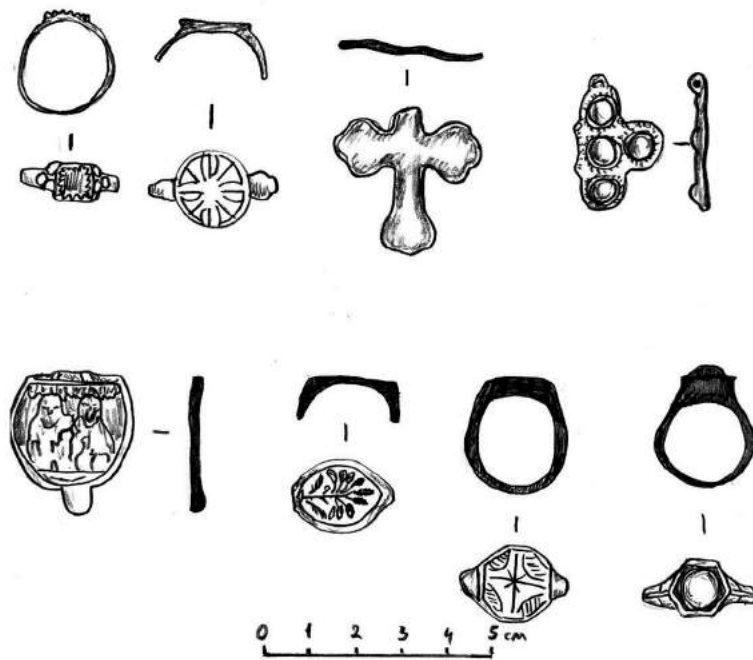

Рис. 4 Прикраси і натільні хрестики знайдені на території с. Жаботин.